

A magyar nyelv szókészletének alakulása

I. A szókincs bővülése az egyes nyelvtörténeti korszakokban különbözőképpen ment végbe. Ennek megfelelően a magyar nyelv rétegei a következők: ősi örökség, belső keletkezésű elemek, jövevényszók, nemzetközi műveltségyszók, idegen szavak.

Nyelvünkben 700-800 lehet azoknak a szavaknak a száma, amelyek a finnugor korból származnak, ezek az ősi szókészlet elemei.

Alapnyelvi szavak:

- a) elemi cselekvések: él, hal, alszik, néz, fél, nyel, tud, ül, szül, megy, jön, fon, mos, stb.
- b) testrészek: fej, szem, száj, orr, fül, ajak, nyelv, fog, ágyék, kéz, láb, ujj, stb.
- c) rokonság: atya, anya, fiú, leány, öcs, vó, meny, nő, ős, stb.
- d) természeti tárgyak, jelenségek: ég, világ, tél, menny, fény, hold, csillag, tél, tavasz, nyár, ős, víz, jég, tűz, stb.
- e) állatok, növények: sün, daru, fogoly, róka, lúd, méh, fa, fenyő, rügy, gyökér, ág, bogyó, stb.
- f) melléknevek: nagy, hosszú, vékony, sovány, kemény, lágy, lassú, keserű, meleg, langyos, nyers, vén, ifjú, jó, szomorú, stb.
- g) egyszerű számok: egy, kettő, három, négy, öt, hat, hét, húsz, száz, stb.
- h) névmások: én, te, ő, mi, ti, ki?, mi?, ez, az, stb.

Belső keletkezésű szavak:

A belső keletkezésű szavak egy-egy nyelv önálló életében kitermelt szavai, melyek a nyelvrokonoktól való elválás utáni időben keletkeztek, tehát nem tartoznak az ősi szavak körébe, és nem idegen nyelvekből átvett szavak. Két fő típusa van: a szóteremtéssel (indulatszavak, hangutánzó és hangfestő szavak) és a szóalkotással keletkező szavak (képzés, elvonás, összetétel, szóhasadás, ragszilárdulás stb.)

- a) szóteremtés: jaj, hopp, mekeg, ugat, csattan, loccsan, stb.
- b) szóalkotás: fő - főz, bal - balog, vág - vágat, stb.

Jövevényszók:

A jövevényszók az ősmagyar korban, a sztyeppei vándorlás és a honfoglalás korában a nyelvünkbe került idegen szavak, melyek alkalmazkodta hangrendszerünkhöz és nyelvtani rendszerünkhöz, ezért idegen eredetük a mai nyelvhasználó számára nem ismerhető fel.

- a) iráni jövevényszók: tej, tehén, asszony, híd, vám, vásár, stb.
- b) török jövevényszók: bika, ökör, borjú, tinó, sajt, túró, búza, árpa, gyümölcs, alma, szőlő, dió, bor, stb.
- c) szláv jövevényszók: málna, galagonya, gereblye, konyha, kemence, kémény, asztal, vacsora, pecsenye, galuska, nadrág, gatyka, bunda, család, cseléd, koma, dajka, takács, mészáros, esztergályos, csizmadia, király, paraszt, megye, kereszt, karácsony, stb.
- d) német jövevényszók: herceg, gróf, tánc, lant, farsang, borbély, hóhér, tégely, papír, stb.
- e) latin jövevényszók: iskola, lecke, tábla, tinta, paradicsom, templom, kolostor, oltár, mise, angyal, sátán, pápa, kántor, ostya, stb.

A középmagyar kor: a szókészlet tovább gyarapodott szóképzéssel, szóösszetétellel és jövevényszavakkal.

Oszmán-török jövevényszók: kávé, csizma, papucs, dívány, pasa, basa, bég, harács, aga, szeráj, hárem, janicsár, stb.

Az újmagyar kor: a nyelvújítási mozgalomnak köszönhető a kor jelentős szókincs-bővülése.

- a) A szavakat idegen nyelvből szó szerint lefordították (tükörfordítás). Pl. materia (latin) – anyag, Kellner (német) – pincér, jármű, világirodalom, előítélet
- b) Tájszavakat emeltek közhasználatú szavakká. Pl. csapat, róna, hullám, betyár, zamat
- c) Kihalt szavakat újítottak fel. Pl. bakó, fegyelem, hős, lomb. Személynevek téves újítása: Géza, Zoltán.
- d) Szóképzéssel. Pl. huzal, dereng, nőies, állítólag, nyomdász, tanonc; érme, bántalom, történelem
- e) Elvonással. Pl. cikkely →cikk; kapál →kapa; árnyék →árny, csáb, dics, eskü, magány
- f) Szösszetétellel. Pl. Vérszegény, bérkocsi, pénztár, hőmérő, raktár, folyóirat
- g) Szösszerántással. Pl. elöl + ülnök = elnök; levegő + ég = lég; könnyű + elméjű = könnyelmű, rovátkolt barom=rovar
- h) Erőltetett szóalakok is születtek. (tövek és képzők). Pl. csáb; dics;

Szókincsünk a mai napig folyamatosan bővül: elsősorban idegen szavak kerülnek a nyelvünkbe (pl.: internet, laptop, menedzser, kalkulátor, Facebook, stb.), de keletkeznek szavak tükörfordítással is (pl.: Tiergarten - állatkert, stb.)